

**UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
FACULTATEA DE ȘTIINȚE POLITICE, ADMINISTRATIVE ȘI ALE
COMUNICĂRII
ȘCOALA DOCTORALĂ DE HUNGAROLOGIE**

**PRESA MAGHIARĂ DIN TRANSILVANIA ÎN A DOUA
PARTE A SECOLULUI AL 19-LEA
(ÎN LUMINA REVISTELOR *MAGYAR POLGÁR* ȘI *KOLOZSVÁR*)
– REZUMAT –**

Îndrumător științific:

PROF. UNIV. DR. CSEKE PÉTER

Doctorand:

(PÉTER) BAKÓ EDIT

**Cluj-Napoca
2015**

Cuprins

Introducere	4
1. Considerații teoretice	8
1.1 „Ar trebui scris”	8
1.2 Sinteza lucrărilor din istoria presei maghiare	9
1.3 Linii directoare	16
1.4 Repere metodologice și surse ale cercetării	20
2. Dilema rolului de redactor: serviciu public și/sau întreprindere	25
2.1 Imaginea sincretică a lui K. Papp Miklós	27
2.1.1 Întreprindere/întreprinderi în jurul revistei <i>Magyar Polgár</i>	33
2.1.2 Reclamă	40
2.1.3 Abonați	42
2.2 Petelei István și lansarea revistei <i>Kolozsvár</i>	46
2.2.1 Funcționarea revistei <i>Kolozsvár</i>	50
2.2.2 Principii legate de redactare	52
2.2.3 Retragera lui Petelei	56
2.3 Rezumat	60
3. Jurnalism social	62
3.1 Cuvânt ce strigă în pustime? Scopul revistelor în Transilvania	62
3.1.1 Metaforele presei	66
3.1.2 Oratorul societății, jurnalistul	68
3.1.3 În serviciul societății mai restrânse	71
3.2 Pluralitatea rolului Iona la K. Papp Miklós	76
3.2.1 Jurnalistul și călătorul	78
3.2.2 În rolul criticului de teatru	79
3.2.3 În rolul politicianului pro-guvernamental (înaintea anului 1875)	80
3.2.4 În luptă cu „boala” titlului și a rangului	81

3.2.5	Iona, doctorul	82
3.3	Rezumat	89
4.	Limitele rolului de jurnalist.....	90
4.1	Imagini de „journalist” în rubricile revistelor <i>Magyar Polgár</i> și <i>Kolozsvár</i>	91
4.2	Plasticitatea rolurilor.....	100
4.2.1	Jurnalistul politician.....	104
4.2.2	Jurnalistul istoric	113
4.2.3	Jurnalistul scriitor.....	123
4.3	Rezumat	136
5.	Instituții aferente	138
5.1	Viața în cadrul unei organizații – povară sau cheia popularității?.....	139
5.2	Consolidarea conceptului de „jurnalist profesionist”	146
5.2.1	Concentrarea atenției pe capitală	149
5.2.2	Ambiții rurale.....	153
5.3	Cercul Itthon din Cluj	155
5.3.1	Președintele Hindy Árpád	158
5.3.2	Scenele vieții sociale.....	161
5.3.3	<i>Itthon</i> . Anexa de Paște a revistei <i>Ellenzék</i>	164
5.4	Rezumat	165
6.	Ce înseamnă a fi jurnalist (maghiar) în Transilvania?	166
6.1	Noțiuni de regiune și centru.....	167
6.1.1	Aprecierea legilor presei și respectarea acestora	170
6.1.2	Ruptura dintre presa rurală și cea din capitală	176
6.2	Manifestările aspectelor privind naționalitatea.....	184
6.2.1	Revistele din Cluj și aspectul român.....	188
6.2.2	Petelei István și naționalitățile	194
6.2.3	Atașamentul dublu al lui Moldován Gergely: noi și voi.....	198

6.2.4	Un „renegat” la <i>Magyar Polgár</i>	208
6.3	Rezumat.....	221
7.	Concluzii.....	222
8.	Bibliografie.....	231
9.	Anexă.....	257

Cuvinte cheie: istoria presei, a doua parte a secolului al 19-lea, Transilvania, Cluj-Napoca, roluri de jurnalist și de intelectual, profesionalizare, istorie instituțională, identitate națională

Rezumat:

Scopul și liniile directoare ale cercetării

Cercetările privind istoria presei din Transilvania în a doua parte a secolului al 19-lea arată lipsuri destul de mari. Analiza marilor organe de presă se lasă, de asemenea, așteptată, să nu menționăm cercetarea revistelor mai mici. Până astăzi, presa din Oradea, Târgu-Mureș, Brașov și Cluj-Napoca în perioada dualismului a reprezentat o pată aproape complet albă în istoria presei. Prezenta lucrare atrage atenția asupra acestei situații problematice care așteaptă în mod sigur să fie soluționată, și prezintă stimularea scrierii presei maghiare din Transilvania ca o sarcină ce trebuie îndeplinită în viitorul apropiat.

Un scop mai restrâns al cercetării este să sublinieze acele mecanisme de funcționare ale presei maghiare din Transilvania, care în a doua parte a secolului al 19-lea erau considerate ca și directoare în acest mediu. Chiar dacă prezentarea naturii presei transilvănene în lumina a două reviste – *Magyar Polgár* și *Kolozsvár* – nu oferă și nici nu poate oferi o imagine integră (dacă chiar există integritate în acest context) despre decursul istoric al presei în perioada respectivă, totuși se desprind anumite segmente care sunt specifice Transilvaniei, și în același timp reprezintă culori locale proeminente ale istoriei întregii prese maghiare.

Disertația nu se concentrează asupra prezentării unei perioade istorico-politice cu ajutorul a două organe de presă, ci încearcă să surprindă atitudinea reprezentată de presă. Propunerea primordială a cercetării ar fi să stabilim, cum pot fi evidențiate și prezentate rolurile de jurnalist transilvănean și poveștile de carieră intelectuală, și ce fel de argumente generale va aduce la suprafață revelarea acestora cu privire la istoria presei din Transilvania. Deci, descrierea presei transilvănene poate fi surprinsă în baza anumitor evenimente, prin

evidențierea unor întâmplări specifice. După părerea mea, un astfel de moment proeminent ar fi procesul de instituționalizare a presei, caracterul „de afacere” al întreprinderilor de presă, problema profesionalizării jurnalistului, respectiv cauzele legate de naționalitate. Aceste momente nu apar cași particularități transilvănene, ci pur și simplu caracterul discursurilor privind acestea poartă un fel de caracter transilvănean. Prin faptul că abordarea și soluționarea acestor aspecte – care se extinde și asupra întregii prese maghiare – este încorporată într-o narativă transilvăneană, va primi o altă nuanță, și prin urmare va genera o altă atitudine publicistică.

Sursa și metodologia cercetării

Pentru dezvoltarea exigentă a subiectului am apelat la narrative specifice din istoria identității, carierelor și cea a vocațiilor. În același timp se înfățișează și un aspect puternic de istorie socială, care accentuează acea relație a jurnaliștilor și revistelor, care s-a construit pe o bază socială. Narativa de istorie instituțională prezintă fundalul instituțional al funcționării presei transilvănene în raport cu inițiativele maghiare generale. Iar în cele din urmă, narativa de istoria ideilor pare indispensabilă tocmai fiindcă modul exprimării în baza naționalității modelează caracterul presei, și în același timp demonstrează felul în care revistele transilvănene și for mează opinia despre relația între comunitățile minoritare și majoritare.

Perioada analizată de mine cuprinde anii dintre 1867 și începutul secolului al 20 -lea, iar înțelegerea acesteia din punctul de vedere al istoriei presei nu este deloc o sarcină ușoară. În privința reperelor metodologice ca și prim pas trebuie să sesizăm, că în gestionarea surselor voi merge pe principiul selecției. Sursele primordiale vor fi cele două reviste politice, *Magyar Polgár* cu publicațiile secundare ale acestuia (*Jónás Lapja*, *Történeti Lapok*, *Hölgyfutár*) și *Kolozsvár*, care se găsesc aproape în totalitate în arhiva Bibliotecii Universitare Lucian Blaga din Cluj-Napoca, precumși în versiune digitalizată în colecția de microfilme a Bibliotecii Naționale Széchényi a Ungariei. Totodată au ajuns în materialul cercetării și alte reviste din Transilvania, din Cluj (*Erdélyi Híradó*, *Ellenzék*, *Kelet*, *Kolozsvári Közlöny*), precumși din capitală (*A Hét*, *Vasárnapi Újság*, *Pesti Napló*), care completează sursele primare. Voi aborda aceste materiale de presă cu ajutorul analizei și interpretării textelor, și în același timp voi utiliza și metoda analizei narrative. Voi prelucra anumite materiale de sursă care dezvăluie în măsură mai mică anumite segmente ale istoriei presei: corespondență personală, rapoarte, memorii, notițe, coduri de legi, calendare, file de abonament, legi de presă, cronografii, creații literare, scrieri cu temă istorică și date legate de istoria tipografiei. În privința surselor de

arhivă materialul care se găsește în fondul arhivistic al Arhivei Naționale Maghiare, intitulat *K. Papp Miklós hagyatékának maradéka* s-a dovedit a fi destul de bogat, precum și materialul de corespondență din moștenirea lăsată de Szinnyei József, care se află în Arhiva Academiei Științifice Maghiare. În dezvăluirea construirii legăturilor jurnalistice și editoriale mi-a fost de mare folos materialul de corespondență găsit în Arhiva Bibliotecii Naționale Széchényi a Ungariei.

Cu ajutorul acestor surse se conturează frumos caracterul funcțional al revistelor *Magyar Polgár* și *Kolozsvár*. Cercetarea mea lucrează în primul rând cu ajutorul metodologiei microistorice, deoarece în loc să analizez evoluția întreagă a unei cariere sau funcționarea mai cuprinzătoare a presei am ales să evidențiez acele puncte de vedere, care se concentrează asupra unor probleme, iar segmentele mai ample legate de istoria presei vor fi exemplificate prin cazuri individuale. Pe parcursul cercetării nu voi neglija nici analiza din punctul de vedere al istoriei media, nici metodologia acesteia, numai că acest segment nu va fi scos în evidență atât de proeminent, deoarece această linie directoare s-a dovedit a fi atât de bogată, încât ar forța limitele acestei lucrări. Totuși, consider că este important să prezint presa în cadrul aceluia mediu mediatizat, în care poșta, telefonul, electrofonul și căile ferate își au și ele locul, deoarece fiecare dintre aceste mijlocuri poziționează propriul rol în raport cu celelalte, iar astfel și presa își va pune întrebări și își va găsi propriul rol tot în acest sistem de rețea.

Structura disertației

Voi sintetiza aspectele teoretice, tematica, elaborarea și rezultatele cercetării mele în șase capitole. Primul capitol este introducerea teoretică a disertației în care voi prezenta posibilele linii directoare și surse ale cercetării, și în care mă voi referi la reperele metodologice necesare. Tot în acest capitol voi reflecta asupra anumitor lucrări din istoria presei maghiare și transilvănene, în lumina cărora vom putea avea o viziune asupra acelor metode și principii, care caracterizează scrierea istoriei presei din Transilvania în secolul al 19-lea.

Al doilea capitol prezintă biografia unor personalități – redactori și editori –, împreună cu funcționarea revistelor stabilite în jurul lor. K. Papp Miklós a fost redactorul revistei *Magyar Polgár*, iar în fruntea revistei *Kolozsvár*, la lansarea acestuia îl vedem pe Petelei István. La sfârșitul anului 1886 *Magyar Polgár* s-a contopit cu un alt organ de presă din Cluj intitulat *Kolozsvári Közlöny*, și în continuare a funcționat sub numele *Kolozsvár* până în anul 1898, când *Magyar Polgár* a fost relansat. Prelucrarea activității publicistice a

redactorilor nu s-a desfășurat până acum, și datorită acestui fapt o parte a operelor lor este incompletă, de aceea consider că atenția direcționată asupra lor este absolut necesară. Se formează ca o întrebare dacă revista *Kolozsvár* chiar duce mai departe ideile teoretice și practice ale revistei *Magyar Polgár*, sau le modifică substanțial. Dacă privim cele două reviste din punctul de vedere al celor doi redactori, se vor contura două poze separate de carieră, sau putem citi un singur model de jurnalist, alcătuit din alte două, care se contopește se construiesc unul din celălalt? Este vorba despre un proces sau mai degrabă despre o schimbare, o ruptură sau o limită? În acest capitol voi pune întrebări legate de caracterul „de afacere” al revistelor, în raport cu dinamica adoptării unei atitudini sociale. Voi cerceta principiile de redactare ale revistelor pentru a vedea, ce fel de ~~teadim~~ influențat funcționarea presei din Transilvania în perioada dualismului, și voi evidenția felul în care presa a fost apreciată: ca și o afacere sau mai degrabă ca un serviciu public.

Al treilea capitol concentrează la orientările sociale, și prezintă măsura și modul în care interția îmbunătățirii societății apare în reviste. Legat de această interție voi analiza următorul aspect: în ce mediu văd revistele clujene realizarea ridicării societății? Promovează doar încurajarea dezvoltării limitate a planificării urbane, administrative culturale, sau gândesc pe plan mai larg, transilvănean? În acest capitol mă voi referi la ~~rolul~~ rolul revistelor alese de mine dintr-un anumit punct de vedere: ce fel de statut reprezintă în dezbaterile problemelor sociale ale perioadei respective. Analiza aspectelor sociale poate fi surprinsă în mai multe procedee narrative, iar în timp ce unii utilizează un discurs concret, metonimic, alții preferă să profite de posibilitățile oferite de discursul metaforic.

În al patrulea capitol mă voi concentra asupra sistemului complicat al asumării unui rol, și voi prezenta jurnalistul cași profesionist în lumina discursurilor din perioada respectivă. Voi discuta câte un segment al vocației de jurnalist din perioada respectivă, și voi pune întrebări legate de imaginea identității pe care o adoptă lucrătorii presei din perioada analizată, și despre felul în care contopirea, coexistența și practicarea paralelă, precum și aprecierea anumitor profesii (politician, istoric, scriitor) poate fi imaginată. Tot în acest capitol voi discuta și rolurile intelectuale care s-au desprins în a doua parte a secolului al 19-lea.

Al cincilea capitol prezintă procesul de instituționalizare a presei, în care s-au integrat noțiunile *regiunea Transilvania* și *capitală-centru*. Înființarea instituțiilor presei transilvănene au fost influențate puternic de capitală. Se pune deci întrebarea, în ce măsură se va ivi caracterul specific local atunci când presa și creează propriile medii transilvănene, respectiv

în ce măsură va putea fi observată în cadrul acestora modelul capitalei. Intensitatea trăirii sferei publice în ce măsură poate fi purtătorul construirii cu succes a carierei jurnalistului?

Al șaselea capitol descrie natura principiilor și identității revistelor în cadrul conceptului de caracter transilvănean. Care este atitudinea organelor de presă din Transilvania față de presa din capitală, cum îi văd funcționarea, respectiv în ce măsură depind de aceasta? Apoi voi reflecta asupra problematicii naționalităților (naționalităților minoritare) din perspectiva presei. Pentru mine întrebarea esențială ar fi următoarea: cum prezintă cele două reviste analizate de mine relația Transilvaniei multinaționale față de români, iar aceste concepte de naționalitate și imagini de naționalitate cum se formează?

Rezultatele cercetării

Cercetarea mea se construiește în jurul a două organe de presă lidere în perioada respectivă, *Magyar Polgár* și *Kolozsvár*, încercând să prezinte funcționarea presei transilvănene în secolul al 19-lea cu ajutorul acestor reviste. Această imagine însă nu este nici pe departe una completă, deoarece am efectuat o analiză din punctul de vedere al istoriei presei, iar fiecare segment al acesteia poate fi gândită și extinsă în continuare.

Am inclus fragmente din două cariere de redactori, care constituie câte-un exemplu specific al construirii carierei de jurnalist. În baza semnelor specifice ale rolului de jurnalist identificate la K. Papp Miklós și Petelei putem avea o viziune și despre modul de formare a identității profesionale în perioada respectivă. În cazul persoanei lui K. Papp Miklós putem observa construirea unei cariere multipolare. În conducerea revistelor sale, în formarea activității sale politice, precum și în organizarea evenimentelor sociale construiește o adevărată rețea de relații. Posibilitățile de roluri care interferează, precum și pozițiile de intelectual care pe vremea respectivă încă se estompau, în cazul lui funcționează cu succes. Caracterul lui poate fi surprins în diferite posibilități de roluri, precum cel de scriitor, jurnalist, istoric sau politician, și nu le tratează ca unități separate. Analiza strategiilor comerciale, reclamelor și a condițiilor de abonare, câștigarea cititorilor, precum și funcționarea tipografiei arată că în jurul revistei principal se poate construi o carieră extinsă de jurnalist. O altă trăsătură importantă a întreprinderilor sale este că se apropie de capitală, dorește să vadă revista *Magyar Polgár* de același rang cu alte organe de presă din Pesta. Din felul în care și asumă anumite roluri sociale reiese că din punctul lui de vedere Clujul este centrul Transilvaniei. Multă vreme literatura de specialitate a apreciat munca lui Petelei István în

baza carierei sale în domeniul beletristicii, și numai în zilele de astăzi a început reabilitarea imaginii *jurnalistului Petelei*. Publicistica sa a deschis o nouă direcție de cercetare în care poate fi surprins atât cariera sa de redactor, cât și activitatea sa din cadrul unor organizații și poziția sa luată față de anumite probleme de naționalitate. Caracterul comercial al revistei *Kolozsvár* pe vremea lui Petelei nu este atât de puternic, întocându-se într-un fel spatele capitalei își creează o proprie imagine interioară a Transilvaniei, una mai concretă. Chiar dacă revista este un organ de presă politic, redactorul acestuia nu face parte din lumea politicii. Totodată, se ține departe de viața organizațiilor, acceptând doar invitația Societății Petőfi și fiind membru al Societății Literare din Transilvania, înființat de el, dar refuză numeroase alte invitații din partea organizațiilor, printre altele și solicitările consecutive ale Societății Kisfaludy. Putem afirma că Petelei a profitat de posibilitățile oferite de modernism doar într-o măsură limitată.

Cea mai accentuată diferență dintre critica adusă societății de către cei doi redactori este că se afirmă în moduri diferite de vorbire, în rest ating subiecte aproape identice: cultură, planificare și conducere urbană, teatru, învățământ, sistem sanitar. Scrierile lui K. Papp apărute în *Magyar Polgár* au o secțiune care se joacă cu presa, cu genurile literare ale presei și cu rolurile jucate în cadrul acestora. Aceste articole au fost publicate sub pseudonimul Iona, și separă firele atitudinii jurnalisticului. Și în acest mediu își exprimă criticile aduse societății, în timp ce Petelei nu se joacă cu poziția sa de jurnalist. Cercul de interese al lui K. Papp și cel al lui Iona este identică, deoarece văd sursa problemelor în aceleași domenii: sistemul sanitar, cultură, politică, cultură comunitară. Figura jurnalisticului care își asumă rolul doctorului este probabil cea mai complexă. Caracterul multilateral al lui Iona corespunde figurii lui K. Papp și în privința faptului că ambii sunt interesați în toate domeniile, și își doresc să-și formeze și să-și exprime opinia privind toate subiectele.

Disertația prezintă figura jurnalisticului din a doua parte a secolului al 19-lea în două moduri: pe o parte prin arătarea persoanei concrete a unor redactori și jurnaliști (Petelei István, K. Papp Miklós, Bartha Miklós, Hindy Árpád, Moldován Gergely), iar pe de altă parte prin surprinderea caracterului care se construiește din descrierile apărute în reviste. Se poate constata că în ambele moduri de vorbire se găsește un rol de martir – acesta contopindu-se în comportamentul jurnalisticului perioadei respective –, conform căruia munca de redactor este o carieră plină de probleme și eforturi, dar toate acestea sunt compensate de scopul nobil, de servirea societății. Rolul jurnalisticului -martir, imaginea patetică mărită uneori plină de exagerări s-a răspândit în discursurile din perioada respectivă, generând numeroase imagini metaforice. Cercetând descrierile jurnalisticului despre propria persoană și despre ceilalți este

bătător la ochi, cât este de plină de metafore bogate imaginea jurnalistului din secolul al 19-lea. Predomină numărul metaforelor „de luptă”, în care jurnalistul „se luptă cu adversarii săi” pentru „a ocroti” societatea națiunea. Numărul metaforelor „medicale” este semnificativ: doctorul, care este capabil „să vindece” societatea. Este important să vedem că surprinderea imaginii jurnalistului, a rolului, scopului presei, precum și modul acesteia seamănă cu acel mod de vorbire politic, care funcționează în secolul al 19-lea, deoarece discursurile politice sunt pline de metafore și utilizarea imaginilor legate de corp, boală și luptă este foarte frecventă.

Descrierile jurnalistului despre propria persoană și despre ceilalți ne pot oferi o imagine amplă despre felul în care își imaginează propria poziție, și despre felul în care alții privesc activitatea de jurnalist în această perioadă. Putem observa că în *Kolozsvár* au ajuns la suprafață mult mai multe gesturi de înțelegere a propriei persoane, decât în *Magyar Polgár*, și acestea se manifestă în cele mai diferite genuri literare. La sfârșitul secolului lucrătorii presei consideră din ce în ce mai important ca această funcție dezbătută de mult timp să-și primească poziția cuvenită. Pentru a atinge acest scop, în diferitele rubrici ale presei au început să vorbească despre propria persoană, propria funcție, despre beneficiile și scopurile acesteia, în același timp clarificând și clasificarea jurnalismului în categoria profesiilor intelectuale.

Procesul de instituționalizare a presei transilvănene este prezentat împreună cu inițiativele din capitală. Înființarea unor asociații ale jurnaliștilor din Budapesta a declanșat ambiții rurale, și astfel s-a înființat Uniunea Națională a Jurnaliștilor Rurale, iar la Cluj cercul Itthon, uitat până acum. Itthon (Societatea Scriitorilor, Jurnaliștilor și Artiștilor) s-a format după modelul Otthon din capitală, dar se poate observa că și-a creat un caracter transilvănean, local, dorindu-și să fie fundalul instituțional al unui mediu mai restrâns cu aceste semne transilvănene. Legat de Itthon mă ocup în mod detaliat cu persoana lui Hindy Árpád, care a fost redactorul revistei *Kolozsvár*, și a cărei figură este uitată de recepția de istoria presei. Hindy este un exemplu rar al acelui tip de jurnalist, care după o carieră construită în capitală alege mediul rural cași continuare, și mai ales celui care rămâne la Cluj pentru mult timp. Hindy Árpád a înființat cercul Itthon în 1895, dorind să unească jurnaliștii și artiștii locali și din împrejurimi. A organizat serate, baluri, festivități, lecturi publice și concerte, consolidând astfel conștiința comună, și legând membrii jurnalismului și artelor din Cluj și din întreaga Transilvanie. În același timp a oferit posibilități de distracție valoroasă, implicând elemente de dans, muzică, teatru și literatură. Cu înființarea cercului Hindy totodată a întemeiat și cadrul instituțional mai restrâns al presei clujene.

Pe parcursul cercetării mele am pus întrebări legate de interacționarea presei din capitală și celei din Transilvania. Am descoperit că esența presei transilvănene este determinată în mare măsură de capitală. Presa din capitală uneori este considerată de către reviste ca un exemplu, iar alteori este prezentată într-o postură total negativă. Ceea ce este accentuat în mod constant este faptul că mediul rural are un dezavantaj față de capitală încă la pornire, deoarece mediile care sprijină funcționarea presa sunt mai dezvoltate în capitală, iar în același timp construirea unui pod (imaginar) peste timp și spațiu este mult mai dificilă pentru un organ de presă rural, deoarece știrile străine și evenimentele din capitală de multe ori își pierd actualitatea până când ajung la organele de presă din Transilvania. În același timp se mai poate constata că legile de presă din perioada respectivă stabilesc limite destul de importante dezvoltării presei transilvănene. În 1867 libertatea presei nu este unitară, fiindcă în Transilvania decretul lui Bach va rămâne valabil până în 1871.

Am analizat în lumina revistelor ariile existenței minoritare, și m-am ocupat de acel aspect al problematicii naționalității care separă firele relațiilor româno-maghiare. Petelei, care și-a exprimat părerea în dezbaterile legate de naționalitate, diferă față de imaginea formată despre el până acum atât din punctul de vedere al modului de vorbire, cât și din cel al atitudinii adoptate, și deseori critică minoritatea română. Prin dublul său atașament (orator fidel al conceptului înarmării de stat maghiar, dar păstrându-și naționalitatea română) Moldován Gergely oferă o abordare specifică problematicii naționalității, și astfel figura sa a fost forțată la periferie, și chiar și în zilele de astăzi reprezintă o parte problematică atât în istoria presei maghiare, cât și în cea a presei române.

Bibliografie aleasă:

Surse de arhivă, manuscrise

MOL K. Papp Miklós hagyatékának maradéka
OSZK Kt K. Papp Miklós levelei és hozzá írt levelek
MTAK Mikrofilm Szinnyi József hagyatéka
MTAK Kt Petelei István levelezése

Regulamente, raporturi

Büntető Bíróságok Illetőségét tárgyzó Rendeletek, és Sajtórendtartás 1852-diki május 27-kéről, az Ausztriai Birodalom számára (Hivatalos kézi kiadás), Budám. 1852, A CS. Kir. Magyar Egyetemi Nyomdában. [OSZK]

Magyarországi Rendeletek Tára, első folyam 1867., Pest, 1871. Kiadja Ráth Mór [OSZK]

Magyarországi Rendeletek Tára 1871. A m.kir.belügyi és igazságügyi miniszterek 1871. május 14-én szám alatt kelt rendelete az Erdélyben fennálló 1852. május 27-iki sajtórendtartás módosítása tárgyában. [OSZK]

Scrisori publicate

Petelei István negyven levele Gyalui Farkashoz. Különnyomat az *Erdélyi Helikon* 1928. évi I. évf. 5. számából. Kolozsvár, 1928, Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Részvénytársaság.

Bisztray Gyula (s.a.r.): *Petelei István irodalmi levelezése*. Bukarest, 1980, Kriterion Könyvkiadó.

Surse publicistice din perioada analizată

(Gy): A hírlapirodalom és közműveltségünk ügye I. *Kolozsvári Közlöny*, 1871. nov. 25. 201.sz. 1.

(Gy): A hírlapirodalom és közműveltségünk ügye II. *Kolozsvári Közlöny*, 1871. nov. 28. 203.sz. 1.

(Ö): Az erdélyi sajtó szabadsága. *Magyar Polgár*, 1869. szept. 5. 105. sz. 449. „Ma” és „holnap”. *Kolozsvár*, 1888. máj. 2. 101. sz. 1.

A budapesti újságírók közgyűlése. *Kolozsvár*, 1897. ápr. 13. 84. sz. 2.

A kolozsvári posta. *Kolozsvár*. 1893. jan. 3. 2. sz. 3.

A nyomdászokról. *Kolozsvár*, 1887. júl. 16. 165. sz. 2.

A sajtó védelme. *Magyar Polgár*, 1880. jan. 16. 12. sz. 1.

A sajtóperek. *Kolozsvár*, 1890. aug. 2. 175. sz. 2.

A Telefon Hírmondó a vidéken. *Kolozsvár*, 1897. máj. 21. 115. sz. 2.

A telefon Kolozsvárt. *Kolozsvár*, 1892. febr. 6. 30. sz. 4.

A. E.: A sajtó és a parlament. *Nagyvárad Napló*, 1902. okt. 10.

Az erdélyi részekben. *Kolozsvár*, 1888. szept. 25. 222. sz. 1.

Az Itthon estélye. *Erdélyi Híradó*. 1895. jan. 17. 14. (2114.) sz. 4.

Az Otthon ünnepe. *Kolozsvár*, 1894. nov. 13. 260. sz. 2.

Az újságírásról – olasz írók véleményei. Ford. Szöcs Géza. *Kolozsvár*, 1889. ápr. 14. 90. sz. 1–2.

Bartha Miklós: Kolozsvár. *Ellenzék*, 1886. dec. 22. 292. sz. 1.

Beszéljünk magyarul. *Kolozsvár*, 1890. ápr. 3. 77. sz. 1.

Budapest–kolozsvári telefon. *Ellenzék*, 1901. jan. 19. 16. sz. 3.

Cholera-cseppek (Osztogatja Jónás). *Magyar Polgár* 1873. jún. 24. 142. sz. 2.

Dr. Jónás: Morisson-labdacsok. *Magyar Polgár*, 1878. okt. 15. 237. sz. 3.

Egy hírlap jubileuma. *Kolozsvár*, 1895. okt. 11. 234. sz. 3.

Fővárosi és vidéki hírlapírók. *Kolozsvár*, 1896. júl. 23. 166. sz. 2.

Gagy János: Visszaemlékezések Petelei Istvánra. *Napkelet*, 1935. 2. 116.

Galgóczy Károly: Kolozsvár város múltja, jelene és jövője. *Magyar Polgár*, 1872. ápr. 17. 87. sz. – 1872. ápr. 24. 93. sz. (sorozat)

Gyalui Farkas: A hírlapírók iskolája. *Kolozsvár*, 1895. jún. 1. 125. sz. 1.

Gyalui Farkas: A hírlapokról. *Kolozsvár*, 1896. máj. 23. 117. sz. 3.

Gyalui Farkas: Petelei Istvánról. *Pásztortűz*, 14. évf. 1928. szept. 9. 18. sz. 414-418.

Gyulai Pál: Az újságírásról. *Kolozsvár*, 1895. febr. 12. 35. sz. 1.

H. S.: A főváros és vidék. *Magyar Polgár*, 1873. okt. 30. 249. sz. 1.

H. V.: K. Papp Miklós. *Magyar Polgár*, 1881. febr. 13. 35. sz. 1.

Halálos végű párbaj. *Kolozsvár*, 1893. szept. 22. 216. sz. 1-2.

Halmágyi Sándor: Sajtószabadság. *Kolozsvári Közlöny*, 1867. dec. 31. 155. sz. 667.

Hegyesi Vilmos: K. Papp Miklósról. Halottak napjára. *Magyar Polgár*, 1880. okt. 31. 253. sz. 1.

Hindy Árpád halála. *Kolozsvár*, 1898. jan. 31. 25. sz. 1.

Hindy Árpád: A hírlapírás titkaiból. *Kolozsvár*, 1891. nov. 28. 272. sz. 1–2.

Hindy Árpád: A t. olvasó közönséghez! *Kolozsvár*, 1891. nov. 2. 249. sz. 1.

Hindy Árpád: A verseny a napi sajtóban. *Kolozsvár*, 1893. nov. 27. 271. sz. 1.

Jónás és Csitt: Az országház karzatán. *A Magyar Polgár Nagy Naptára*, Kolozsvár, 1870, 124–129.

Jónás: Az előpataki fürdőről. *Magyar Polgár*, 1875. júl. 17. 161. sz. 1–2.

Jónás: Cholera- cseppek. *Magyar Polgár*, 1873. júl. 3. 150. sz. 2-3.

Jónás: Egy veszedelmes epidemia a kolozsvári egyetemnél. *Magyar Polgár*, 1873. júl. 10. 156. sz. 1.

Jónás: Éljen a jobbpárt, éljen Deák Ferenc! *Magyar Polgár*, 1872. máj. 17. 112. sz. 3.

Jónás: Jónás levelei a *Magyar Polgár* szerkesztőjéhez I. *Magyar Polgár*, 1872. ápr. 26. 95. sz. 2.

Jónás: Még egyszer Kolozsvár város kölcsönéről. *Magyar Polgár*, 1874. nov. 1. 249. sz. 1.

Jónás: Morisson-labdacsok. *Magyar Polgár*, 1877. ápr. 25. 94. sz. 2.

Jónás: Nemzeti színház. *Magyar Polgár*, 1873. okt.12. 234. sz. 2–3.

Jónás: Nyílt levél a *Kelet* szerkesztőjéhez. *Magyar Polgár*, 1875. 22. sz. 3.

Jónás: Petőfi, Arany János, Vörösmarty és Egressy Gáborról. *Magyar Polgár*, 1879. szept. 7. 205. sz. 3.

Jónás: Sétatérünk érdekében. *Magyar Polgár*, 1878. máj. 19. 115. sz. 2–3.

Jónás: Színházi látcső III. *Magyar Polgár*, 1875. nov. 6. 254. sz. 2.

Jónás: Tollrajzok a kolozsvári nemzeti színházból. *Magyar Polgár*, 1872. okt. 15. 236. sz. 2.

Jules Janin: A sajtó történetéhez IV. *Magyar Polgár*, 1882. dec. 19. 290. sz. 1–2.

K. Papp Miklós: A coulissák mögött. *Magyar Polgár*, 1868. jan. 10. 5. sz. 2.

K. Papp Miklós: Az Olvasóhoz. *Történeti Lapok*, 1874. ápr. 2. 1. sz. 1.

K. Papp Miklós: Az Orbán Balázs elleni kereset. *Magyar Polgár*, 1873. márc. 13. 60. sz. 1.

K. Papp Miklós: Felelet, nem tudom kinek? *Magyar Polgár*, 1876. ápr. 5. 78. sz. 3.

K. Papp Miklós: Ha én a kolozsvári színház igazgatója lennék. *Magyar Polgár*, 1874.

K. Papp Miklós: Kolozsvár város polgáraihoz! *Magyar Polgár*, 1873. okt. 8. 230.sz. 1.

K. Papp Miklós: Még egy szó az utolsó szóra. *Magyar Polgár*, 1875. febr. 12. 42. sz. 2.

K. Papp Miklós: Nyilatkozat a *Magyar Polgár* tegnapi számának lefoglaltatása ügyében. *Magyar Polgár*, 1871. márc. 10. 57. sz. 171.

K. Papp Miklós: Válasz a *Kolozsvári Közlöny* szerkesztője Sándor József úrnak I. *Magyar Polgár*, 1869. júl. 16. 83. sz. 361–362.

K. Papp Miklós: Válasz Orbán Balázs képviselő úrnak. *Magyar Polgár*. 1878. nov. 10. 259. sz. 3.

K. Papp Miklós: Válaszul Fogarassy Mihály püspök fegyverhordozója Sándor József úrnak. *Magyar Polgár*, 1869. aug. 4. 91. sz. 393.

K. Papp Miklós: Van-e nálunk preventív cenzúra? *Magyar Polgár*, 1870. febr. 2. 14. sz. 65.

K. Papp Miklós: Végválaszul Gyulai Pál úrnak, Deák Ferenc levelei ügyében. *Magyar Polgár*, 1874. jún. 26. 143. sz. 1-2.

K. Papp Miklós: Végválaszul Gyulai Pál úrnak, a Deák Ferenc levelei ügyében (folytatás és vége). *Magyar Polgár*, 1874. jún. 27. 144. sz. 1.

K. Papp Miklósról. *Vasárnapi Újság*, 1880. febr. 22. 8. sz. 1–2.

Kancsal Jónás. *Üstökös*, 1872. márc. 30. 14. sz. 157–158.

Kancsal Jónás (Vége). *Üstökös*, 1872. ápr. 6. 15. sz. 169–170.

Kőváry László: A hírlapírók egyesülete. *Magyar Polgár*, 1880. febr. 25. 46. sz. 1-2.

Lészai Lajos: Még egy szó a helyzetünkről. *Kolozsvári Közlöny*, 1867. ápr. 4. 41. sz. 1.

Márki Sándor: Emlékezés Petelei Istvánra. *Pásztortűz*, 1894. szept. 14. 15. sz. 142–145.

Mikszáth Kálmán: Képzeltbeli miniszterek. *Pesti Hírlap*, 1899. nov. 11. 15–16.

Moldován Gergely: A balázsfalvi ünnepélyhez. *Magyar Polgár*, 1876. máj. 30. 122. sz. 1.

Moldován Gergely: Állj, ki vagy!?!... *Magyar Polgár*, 1872. jún. 20. 139. sz. 2.

Moldován Gergely: Dr. Szilasi Gergely. *Erdélyi Múzeum*, 1897. 14. köt. 2. füz. 105–106.

Moldován Gergely: Egy új program. *Magyar Polgár*, 1874. jún. 25. 142. sz. 1.

Moldován Gergely: Nyílt levél egyetemi tanár dr. Szilasi Gergely úrhoz. *Magyar Polgár*. 1875. jún. 9. 129. sz. 3.

Moldován Gergely: Válaszul Szilasi Gergely e.[egyetemi] tanár úrnak. *Magyar Polgár*, 1875. jún. 17. 136. sz. 3.

Orbán Balázs: Nyilatkozat. *Egyetértés*. 1878. nov. 8. 309. sz. 3.

Petelei István: A Közönséghez. *Kolozsvár*, 1887. dec. 20. 296. sz. 1.

R. J.: Itthon. *Ellenzék*, 1895. jan. 19. 16. sz. 1.

Rákossy Gyula: Rákossy Jenő, az újságírók és az Otthon. *A Sajtó*, 1931. 6. sz. 291.

Salamon Antal: Jónás és a műkritika. *Kelet*, 1874. ápr. 30. 97. sz. 376.

Szentimrei Jenő: Petelei. *Erdélyi Helikon*, 1928. 5. sz. 325–329.

Sziklai János: Az Otthon írók és Hírlapírók köre történetéből. *A Sajtó*, 1931. 3. sz. 117.

Szilasi Gergely: Tisztelt Moldován Gergely úrnak. *Magyar Polgár*. 1875. jún. 11. 131. sz. 2.

Szunyog: Egy kacsza története. *Kolozsvár*, 1887. nov. 5. 259. sz. 2.

Szunyog: Ismét cigánykodás. *Kolozsvár*, 1888. jan. 12. 9. sz. 2.

Timon: Építsen Kolozsvár áruházaikat? *Magyar Polgár*, 1878. máj. 19. 115. sz. 1.

Tisza Kálmán: Tisztelt szerkesztő úr! *Magyar Polgár*, 1869. dec. 29. 153. sz. 645.

Tussai Gábor: Az „első” *Magyar Polgár* és „utolsó” franciája. – Nefelejtsek K. Papp Miklós sírjára. *Magyar Polgár*, 1881. febr. 13. 35. sz. 2.

Várnai B. Sándor: Könyvek, kéziratok és hírlapok. *Magyar Polgár*, 1883. márc. 16. 62. sz. 1–2.

V-i: Az erdélyiek a fővárosban. *Magyar Polgár*, 1875. okt. 14. 235. sz. 1.

Vidék, szégyelld magad! *Kolozsvár*, 1892. okt. 20. 240. sz. 2.

Vidéki hírlapírók szövetsége. *Kolozsvár*, 1896. dec. 29. 297. sz. 2.

Visszaélés a sajtószabadsággal. *Kolozsvár*, 1897. aug. 13. 183. sz. 1.

yl: A rosszabbik izgatás. *Kolozsvár*, 1893. aug. 1. 173. sz. 1.

yl: Román újságírók. *Kolozsvár*, 1893. jún. 27. 144. sz. 1.

Zongor: A sajtó szövetkezete. *Magyar Polgár*, 1880. jan. 14. 10. sz. 1.

-z-y: Egy félév bekötve. *Magyar Polgár*, 1883. aug. 3. 177. sz. 1–2.

Literatură de specialitate

ÁBRAHÁM Barna: *Az erdélyi románság polgárosodása a 19. század második felében*. Csíkszereda, 2004, Pro-Print Könyvkiadó.

BALÁZS Sándor: *Román képviselő a dualista Magyarország parlamentjében. Analógiák*. Kolozsvár, 2010, Kriterion.

BERKI Tímea: Grigore Moldovántól Moldovan Gergelyig In uő: *Magyar–román kulturális kapcsolatok a 19. század második felében*, Kolozsvár, 2012, Erdélyi Múzeum-Egyesület, (Erdélyi Tudományos Füzetek, 275.), 175–213.

BLOCH, Marc: Történelem, ember és idő. In uő: *A történész mestersége*. Budapest, 1996, Osiris Kiadó, 22–40.

BOIA, Lucian: *Történelem és mítosz a román köztudatban*. [ford. András János] Bukarest–Kolozsvár, 1997, Kriterion Könyvkiadó.

BUZINKAY Géza: *Kis magyar sajtótörténet*. Budapest, 1993, Haza és Haladás Alapítvány.

BUZINKAY Géza: A magyar sajtó története 1849-től 1948-ig. In Kókay György– Buzinkay Géza – Murányi Gábor: *A magyar sajtó története*. Budapest, 1994, Sajtóház Kiadó, 105–200.

BUZINKAY Géza: „A haladás közvitézei”. A magyar újságírók öntudatra ébredése a 19. század végén. *Magyar Média*, 2000, 1. sz. 26–34.

BUZINKAY Géza: *Magyar hírlaptörténet 1848–1918-ig*. Budapest, 2008, Corvina Kiadó.

CĂLINESCU, George: *Istoria literaturii române, de la origini până în prezent*. București, 2003, Editura SEMNE.

CĂLINESCU, Matei: *Cinci fețe ale modernității. Modernism, avangardă, decadență, kitsch, postmodernism*. Ediția a II-a, București, 2005, Polirom.

CIEGER András: A politikus mint hivatás a 19. századi Magyarországon? *Korall*, 2010, 42, 131–150.

CSEKE Péter: Egy létparadoxon megoldási kísérletei 1937-ben. A *Nem lehet* vitáról ötven év múlva. In Cseke Péter Molnár Gusztáv (szerk.): *Nem lehet. A kisebbségi sors vitája*. Budapest, 1989, Héttorony Könyvkiadó, 14-20.

DERSI Tamás: *Sajtótörténet (A Pesti Naplótól a Hétiig 1868-1896)*. [Kézirat] 1965/66, Országos Széchényi Könyvtár, Magyar Újságírók Országos Szövetsége Újságíró Iskolája.

DERSI Tamás: *Századvégi üzenet. Sajtótörténeti tanulmányok*. Budapest, 1973, Szépirodalmi Könyvkiadó.

DEZSÉNYI Béla – NEMES György (szerk.): *A magyar sajtó 250 éve*. Budapest, 1954, Művelt Nép Könyvkiadó.

EGYED Ákos: *A korszerűsödő és hagyományőrző Erdély. Tanulmányok és más írások a XVII–XIX. század történetéből*. Csíkszereda, 1997, Pallas-Akadémia Könyvkiadó.

ELIAS, Norbert: A nacionalizmusról. Hatalmi harcok és a habitus fejlődése a tizenkilencedik-huszedik században. In uő: *A németekről*. [ford. Győri László] Budapest, 2002, Helikon Kiadó, 111–156.

FERENCZY József: *A magyar hírlapirodalom története 1780-tól 1867-ig*. Budapest, 1887, Lauffer Vilmos Könyvkiadó Hivatala.

FLEISZ JÁNOS: *Az erdélyi magyar sajtó története 1890-1940*. Pécs, 2005, Pro Pannónia Kiadó.

FÖLDES Anna: Újságírás és irodalom In uő: *Újságírás és irodalom*. Kaposvár, 2004, Kaposvári Egyetem, Csokonai Vitéz Mihály Pedagógiai Főiskolai Kar, 7–33.

FÖLDES Anna: Újságírói szerepfelfogások változása. In Buzinkay Géza (szerk.): *A magyar újságíró múltja és jelene*. [online] Tudományos Konferencia az Eszterházy Károly Főiskola Médiatudományi Tanszékének rendezésében, 2005. máj. 67. 2006, Eger, 9–14. [2014. 09. 13.]

http://media.ektf.hu/kiadvanyok/online_kotetek/Buzinkay_Geza_szerk_2006_Acta_33.pdf

FRIED István: Nemzetjellem – nemzetegyniség. Imagológiai problémák a 18–19. században. In: Klement Judit– Miskolczi Ambrus – Vári András (szerk.): *Szomszédok világai. Kép, önkép és a másiktól alkotott kép*. Szöveggyűjtemény. KSH Könyvtár és Levéltár, 2006, Budapest, 16–23.

FRIED István: Író és/ vagy újságíró (Magyar írók választásai/pályamódosulásai) In Pusztai Bertalan (szerk.): *Médiумok – történetek – használatok*. Ünnepi tanulmánykötet a 60 éves Szajbely Mihály tiszteletére. Szegedi Tudományegyetem, Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 2012, Szeged, 257–264.

GERŐ András: A magyar polgárosodásról. In Kövér György (szerk.): *Magyarország társadalomtörténete*. I/1. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 47–51.

GYÁNI Gábor: Sajtótörténet a társadalomtörténet szempontjából. In Buzinkay Géza (szerk.): *A magyar újságíró múltja és jelene*. Eger, 2006, EKF Líceum Kiadó, 189–196.

GYÁNI Gábor: A középosztály és a polgárság múltja különös tekintettel a dualizmus kori Erdélyre. In Pál Judit-Fleisz János (szerk.): *Erdélyi várostörténeti tanulmányok*. Csíkszereda, 2011, Pro-Print Könyvkiadó, 157–174.

- GYURGYÁK János: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története*. Budapest, 2007, Osiris.
- HALMOS Károly– SZÍVÓS Erika : Doktor úr, tanár úr, főszerkesztő asszony: Hivatások a köztudatban és a modern történetírásban. *Korall*, 2010, 42. 5–16.
- INDIG Ottó: *A nagyváradi újságírás története*. Nagyvárad, 1999, Bihari Napló Kiadóvállalat.
- KATUS László: Magyarország a Habsburg Monarchiában (1711-1918) In Romsics Ignác (szerk.): *Magyarország története*. Budapest, 2007, Akadémiai Kiadó.
- KOSÁRY Domokos – NÉMETH G. Béla (szerk.): *A magyar sajtó története*. II/2. Budapest, 1985, Akadémiai Kiadó.
- KOSELLECK, Reinhart: Nép, nemzet, nacionalizmus, tömeg. [Ford. Vincze Ferenc Klement Judit] *Korall*, 2009 november, 37. sz. 5–15.
- KOZMA Dezső: *Egy erdélyi novellista. Petelei István*. Bukarest, 1969, Irodalmi Könyvkiadó.
- KOZMA Dezső: *Petelei István. „Csak egy szabályunk van: igazat kell írni!” Petelei a hírlapíró és lapszerkesztő*. Budaörs, 2002, Örmény Kisebbségi Önkormányzat, Magyar-örmény könyvtár sorozat.
- KÖPECZI Béla: *Nemzetképkutatás és a 19. századi román irodalom magyarságképe*. Budapest, 1995, Akadémiai Kiadó.
- KÖVÉR György: Kultúra és etnicitás. In Gyáni Gábor – Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete*. Budapest, 2008, Osiris Kiadó, 139–159.
- KRISTÓF György: Az erdélyi időszaki sajtó a kiegyezéstől a közhatalom változásáig (1867—1919). 1929, [online] [2010.06.06.] <http://epa.oszk.hu/00000/00021/00192/pdf/041-066.pdf>.
- KRISTÓF György: *Az erdélyi magyar vidéki hírlapirodalom története a kiegyezésig*. Kolozsvár, 1939, EME kiadása.
- KUNCZ Aladár (szerk.): *Újságíró Almanach 1927*. Kolozsvár, 1926, Erdélyi és Bánsági Népkisebbségi Újságírók Központi Szervezete.
- MITU, Sorin: Egyetem, értelmiségiek és nacionalizmus. *Korunk*, 1998, 10. 104–110.
- MOLDOVÁN Gergely: *Magyarok, románok. A nemzetiségű ügy kritikája*. In Uő: *A románság*. I. Nagybecskerek, 1896, Történeti-, Nép- és Földrajzi Könyvtár, 167–252.
- NEMES György: *A sajtó műhelytitkai*. Budapest, 1948, Egyetemi Nyomda.
- POZSVAI Györgyi: Az újra meg újra felfedezett Petelei. *Tiszatáj*, 2002 augusztus, LVI. évfolyam, 8. sz., 99–118.
- RĂDUICĂ, Georgeta – RĂDUICĂ, Nicolin: *Dicționarul presei românești*. București, 1995, Editura Științifică.

ROMSICS Ignác: *Nemzet, állam, régió. Tanulmányok Erdélyről és a Kárpát-medence interetnikus kapcsolatairól a 19–20. században*. Kolozsvár, 2013, Komp-Press Kiadó, Korunk.

ROSMANN Magda: *Petelei István*. Budapest, 1932, Kiadó: Rossmann Magda.

SŐTÉR István: *Nemzet és haladás. Irodalmunk Világos után*. Budapest, 1963, Akadémiai Kiadó.

SZAJBÉLY Mihály: Irodalom és zszurnalizmus. *Tiszatáj*, 59. évf. 2005. febr. 2. sz. 66–74.

SZAJBÉLY Mihály: *A nemzeti narratíva szerepe a magyar irodalmi kánon alakulásában Világos után*. Budapest, 2005, Universitas.

SZÁSZ Zoltán (szerk.): *Erdély története három kötetben*. Budapest, 1988, Akadémia Kiadó.

T. SZABÓ Levente- ZABÁN Márta (szerk.) : *Dokumentumok a kolozsvári Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Kar történetéhez*. Kolozsvár, 2012, Kolozsvári Egyetemi Kiadó.

TÓTH Árpád: *Önszervező polgárok. A pesti egyesületek társadalomtörténete a reformkorban*. Budapest, 2005, L'Harmattan.

TÖRÖK Zsuzsa: *Petelei István és az irodalom sajtóközege (Média- és társadalomtörténeti elemzés)*, Budapest, 2011, Ráció Kiadó.

TÖRÖK Zsuzsa (s.a.r.): *Petelei István összes novellái I-II*. Debrecen, 2007, Kossuth Egyetemi Kiadó.

WILENSKY, Harold L.: Minden szakma hivatás? Fordította Szívós Erika. Fordításban közreműködött Halmos Károly. *Korall*, 2010, 42. 19-53.